

LE ROLE DE DR. KARL NADJ DANS LA LUTTE CONTRE
LE PESTE EN SERBIE EN 1836.

Mihailo F. PROTIĆ
Budimir E. PAVLOVIĆ

L'ORGANISATION D'UN SERVICE DE QUARANTAINE COMENÇA EN 1836.
L'année suivante une épidémie de peste apparut subitement dans une région située entre Mich et Belgrade.

Quelque temps avant l'apparition de l'épidémie, le prince Miloch avait demandé au consulat autrichien de lui envoyer un fonctionnaire spécial pour inspecter les services de quarantaine serbes, et de prendre des mesures énergiques contre cette effroyable maladie contagieuse.

Ce fut le Dr. Karl Nadj, spécialiste pour les maladies épidémiques à l'hôpital de Zemoun, qui répondit à cet appel. Au lieu d'inspecter les services de quarantaines serbes, il offrit son aide comme médecin et travailla avec énergie pendant toute l'épidémie.

Par son travail contre la peste il acquit une grande renommée et la sympathie particulière du Prince.

Le Dr. Karl Nadj est le fondateur et l'organisateur du service statistique médical en Serbie. Il a reçu pour son travail une récompense et un éloge spécial du gouvernement, ainsi que du Prince en personne; cet éloge a été publié dans le «Journal de Serbie».

Les relations amicales entre le Dr. Nadj avec et le gouvernement serbe se prolongèrent encore longtemps après la fin de l'épidémie.

DR JOVAN VALENTA, JEDAN OD PRVIH LEKARA PISACA I
PROFESORA NA VELIKOJ ŠKOLI U BEOGRADU

Vladimir GRUJIĆ

KAO ŠTO SU SRBI IZ VOJVODINE U SVOJSTVU LEKARA, PROFESORA ili pravnika stvarali uzajamne veze između raznih delova naših zemalja, isto tako u službi mlade srpske države XIX veka nalazili su se i stranci slovenskog ili drugog porekla. Jedan među njima jeste i dr Jovan Valenta, Čeh, rođen u Pragu 1826. god., gde je posle završene srednje škole studirao medicinu. Nakon završetka fakultetskih studija 1849. godine, kratko vreme je radio u Opštoj bolnici rodnog grada. Ne zadovoljan prevlašću Nemaca i njihovom upravom koja je sputavala slobodniji ljude, ne dajući maha razvitku narodnog češkog duha na maternjem jeziku, Valenta je prešao u Srbiju 1852. god. Najpre je postavljen za fizikusa Jagodinskog okruga, pa je zatim radio u Smederevskom okrugu. Kasnije se nalazio na položaju »mestozastupnika« Beogradske bolnice.

Osim uspeha u organizaciji bolničke službe i u lekarskoj praksi, Valenta se istakao u raznovrsnoj društvenoj i kulturnoj delanosti »na polju javne, komunalne i socijalne higijene, zdravstvenog prosvetavanja, zdravstvene organizacije i stručne i popularne higijensko-medicinske književnosti«¹. Zbog stečenih zasluga postao je član Srpskog učenog društva, Srpskog lekarskog društva i počasni član Društva čeških lekara. Posle odstupanja dr Milana Jovanovića — Morskog 1871. god. postao je honorarni profesor higijene na Velikoj školi, a od 1874. do 1882. god. bio je profesor Beogradske gimnazije. No, već 1881. god. Valenta je »bivši honorarni profesor«, posle čega, od 1882. do 1886. god. opet radi kao okružni fizikus u dubljoj unutrašnjosti zemlje, u Pirotu. Penzionisan je na tom položaju i proživio je još godinu dana u Beogradu, gde je umro 1887. god.².

*

Sticajem životnih okolnosti, pošto se uklopio u kulturni i društveni život Srbije, Valenta je najpre po svom osnovnom i glavnom profesionalnom interesovanju lekara pružio novoj sredini koja ga je prihvatila dela iz oblasti svoje struke. Razume se, u njima je mogao izneti i popularisati shvatanja i praksu u borbi za zdravlje ljudi na autoritativan način, jer je u mladosti kao student Praškog medicinskog fakulteta mogao steći solidno stručno obrazovanje.

Za prilike u kojima se nalazilo srpsko društvo oko sredine prošlog stoleća, i posle toga, vrlo je značajno što je Valenta za predmet svog spisateljskog

rada uzeo pitanja iz higijene, iz širokog domena preventive i zdravstvenog prosvetavanja. Upravo socijalno-medicinska aktivnost, ili »sanitetska policija« kako se onda govorilo, mogla je da ima dalekosežne pozitivne posledice za narod u kome je bila sasvim nerazvijena medicinska naučna služba.

Prva knjiga koju ovaj lekar objavljuje na srpskom jeziku u Beogradu 1864. god. jeste *Nauka o čuvanju zdravlja*. To je prevod dela *Zdrawowjeda* od dr Kodima, s češkog jezika — »i po potrebama našeg naroda umnožio i sastavio«³. Delo je pregledala i odobrila Školska komisija, a prevodilac knjigu posvećuje »Narodu Srbskom«.

U uvodnoj reči pod naslovom »Milom narodu srbskom!«, pisac najpre podseća da je 1852. god. »rešio skromne moje usluge srbskom narodu posvetiti«⁴. Najpre se prihvatio lekarske službe u unutrašnjosti zemlje, gde se upoznao s običajima, načinom života, predrasudama naroda — »i sa celim načinom mišljenja jednog znatnog dela srpskog naroda... U svakoj prilici — dodaje Valenta — dejtvoovao sam rečima, razlozima, ustmenim savetom na narod okruga, u kom sam živeo, ali za kratko vreme uverio sam se da je reč podobna vetru, ona, istina, potrese čoveka magnoveno, jer reči kao munje u trenutku nestaju, a reč jest ograničena na mali krug, ona ne domaša dalje od mesta, u kom je govorena«⁵. Zatim Valenta napominje da ni »pismena ponaučenja« posredstvom duhovnih ili svetosnih vlasti nisu imala trajnog dejstva; uverio se »da samo put javne štampe i pomoć visoke vlade jedina su sredstva, koim se može uspešno i trajašno na naš narod dejtvoovati«.

Pre nego što će pristupiti izlaganju glavnih rezultata *Nauke o čuvanju zdravlja* Valenta je izneo definiciju po kojoj: »*Nauka o zdravlju* razlaže i uči, kako bi svaki do te mere (prirodne), svoj vek doterao«⁶. A za regulisanje načina života koji treba da donese zadovoljstvo i sreću pisac uzima srednji put, »grčku meru«, tj. odbacuje raskalašnost i prekomerna uživanja, ali se podsmeva onim ljudima koji stalno strepe za svoje zdravlje, pa bi hteli da se pored njih uvek nalazi lekar; ovi potonji obično potiču iz imućnih porodica. Otuda, zadatak koji svako treba da ima u vidu sastoji se u sledećem: »... Da se čovek dušom i telom okrepi, da postane jakog telesnog sastava, da se na taj način nikakvih nezgoda ne plaši, da svaki bude gospodar samog sebe«. Uredan i umeren život glavni je uslov zdravog i dugovečnog čovekovog postojanja.

Valenta prerađuje i podešava tekst prema našim prilikama na više od tri sto šezdeset stranica, posle prethodne reči i uvoda, obuhvata sledeća poglavlja: O vazduhu, disanju i o toku (cirkulaciji) krvi (7—46); O rani (hrani) (47—113); O piću (114—138); Uprava u jelu i piću (138—158); O kupanju (158—173); Odelo (173—182); Dviženje (kretanje) tela (182—194); Rad i zabava (195—200); Spavanje (200—206); Svetlost i vid (207—212); O toploti i ladnoći (212—216); O vaspitavanju mladeži — O vaspitavanju i negovanju dece (217—357); Primeri dugog života (358—366).

Shvatljivo, već prema naučnim rezultatima higijene tog doba, delo populariše ta znanja. Kod ovoga pada u oči da su najopširnije obrađena poglavlja o vazduhu, o disanju i o cirkulaciji krvi; naročito o hrani i o vaspitavanju mladeži.

Karakteristično je, a to se dešavalo za vlade kneza Mihaila III Obrenovića koji je imao prosvetiteljske namere vladara apsolutiste, neposredno posle pojave »*Nauke o čuvanju zdravlja*« Jovana Valente, štampana je 1865. god. i knjiga pod naslovom »*Pouka o čuvanju zdravlja*« od dr M. Rozena.⁷

Nakon trinaest godina od izdavanja ovog dela Jovan Valenta se 1877. god. poduhvata obrade te materije u delu *Higijena — nauka o čuvanju zdravlja*, po najboljim piscima«⁸. Knjigu je napisao kao već istaknuti profesor higijene na Velikoj školi, gde je započeo rad 1871. god. Upravo, to su sistematizovana predavanja iz ovog predmeta otkako je nasledio dr Milana Jovanovića — Morskog na Katedri za higijenu. U vezi s tim pisac je izneo: »Sama pak prepodavanja higijene na velikoj školi kao nauke treba da budu osnovana na načelima naučnim, treba da budu sastavljena od najboljih pisaca i da se obziru neprekidno na naše stanje, naše običaje. Po tome sam — dodaje Valenta — ja od najboljih nemačkih i francuskih pisaca sastavio ovu knjigu i naveo svud, koji su nam običaji štetni, te ih valja ostaviti«⁹. Zatim ovaj higijeničar izražava nadu da će učitelji, sveštenici i druga odgovorna lica u javnom životu prihvatiti izložena načela u njegovom delu i izvršiti željeni uticaj na narod.

Katedra za higijenu na Velikoj školi u Beogradu postojala je od 1865. god., ali taj predmet nije bio obavezan za slušaoce. Tek od 1874. god. higijena postaje obavezna naučna grana za slušaoce Filozofskog i Tehničkog fakulteta, dok su slušaoci Pravnog fakulteta bili lišeni te nastave. Prof. dr Jovan Valenta, međutim, nalazi da su naučni razlozi za utemeljivanje higijenskog obrazovanja vrlo jaki i ozbiljni u modernom društvu, a što se u drugom vidu sprovodilo još od starog veka u životu istočnih kulturnih naroda. — »Zakonodavci starog veka, koji su u isto doba bili i sveštenici, lekari, sudije i poglavari, jer je obim iskustva i nauke bio vrlo tesan, stavili su higijenske mere pod okrilje verozakona, jer su dobro poznavali narav čovekovu, da malo zna a još manje tačno vrši propise higijene... Tako su postupali Manu, Zoroaster, Konfučije i Muhamed«¹⁰.

Za istoriju naše zdravstvene kulture, specijalno za istoriju zdravstvenog prosvetavanja, odnosno preventive i dijetetike, značajno je ukazati na izvore i literaturu koje je Valenta koristio prilikom pisanja *Higijene* od 1877. god. Dela kojim se služio jesu: *System der Hygiene von Eduard Reich*, 2 Bände, Leipzig, 1971; *Handbuch der Militär Gesundheitspflege bearbeitet von Dr W. Rath*, 2 Bände, Leipzig, 1872—1876; *Pf Dr Recklamm, Der Leib des Menschen*, 1 Band, Leipzig; *Pf Dr Recklamm, Des Weibes Gesundheit und Schönheit*, 1 Band, Leipzig, 1864; *Populäre Vorträge über Gesundheitspflege von Kletzinsky*, 1 Band Wien, 1872; *Hygiène de perfectionnement de la beauté humaine par A. Debay*, IV édition, 1 vol., Paris, 1872; *Histoire naturelle de l'homme et de la femme*, par A. Debay, 9 vol., Paris, 1872; *Illustrierte Gesundheitsbücher. Belehrungen über den gesunden und kranken Menschen und die vernunftgemässe Pflege desselben von P. Niemeier*. Bis 13 Bände, Leipzig, 1874—1876; *Dr Max Pettkofer's populäre Vorlesungen über Kleidung, Wohnung, Boden, Nahrung und Fleischextract*. 2 Hefte, Braunschweig, 1872; *Deutsche Vierteljahrsschrift für öffentliche Gesundheitspflege von Dr D. Varrentrappe und Dr A. Spiess*, bis 9 Bände, Braunschweig, 1870—1877.¹¹

Na 252 stranica delo Valente obuhvata sledeća poglavlja: Uvod (1—3), a potom raspoređujući izlaganje po članovima, od 1—6 člana zahvata sve što se odnosi na pojam higijene kao nauke, podelu, važnost; zatim, podela između higijene i medicine, predmet zasebne higijene (4—20); O vazduhu izloženo je vrlo opširno (20—34); o drugim sastojcima vazduha, isto tako (34—47). Pod tačkom 18. i nadalje izneta su higijenska pravila za čuvanje zdravlja od raznih oboljenja i epidemija; potom, o dezinfekciji, o disanju u zatvorenim prostorijama (56—62).

Polazeći od nazora Petra Franka, Monfalkona, Polinija, obrađeno je poglavlje o stanovima od člana 24. sa članom 33 (75—91). O ventilaciji u stambenim prostorijama zahvaćeno je u članu 36—50 (102—132). O klimi i sve što je u vezi sa higijenskim propisima za čuvanje zdravlja pod datim klimatskim uslovima obuhvaćeno je u čl. 51—75. (134—193).

Posle navedene materije, važno poglavlje *Higijene* Valente čini Nega kože, odnosno nega organizma, zahvaćeno u čl. 77—84 (206—229). I na kraju knjige nalazi se materija koja se odnosi na svetlost, čulo vida i čulo sluha, sve to praćeno higijenskim pravilima za čuvanje tih organa (229—248). Na završetku predmet izlaganja jeste elektricitet u vazduhu, sa podtemama: izvor, postanak, grom, oluje i higijenska pravila o čuvanju života od udara groma (248—252).

Misao vodilja u delu Valente istaknuta je na samom početku, u uvodu, a glasi: »Da čovek život za celo produžiti može a da se i starac podmladiti može, ako verno ispunjava pravila dijetetike, ako se drži prirodnog načina življenja... Sada je u opšte pripoznato, da je daleko uzvišeniji zadatak medicine, da bolesti predupredi i ljude u zdravlju sačuva i održi, a tek u drugi red ide, da bolesti sazna i leči«¹².

Po Valenti, zadatak higijene jeste da u prvi plan stavi: 1) razvitak umnih i telesnih sila, 2) osećanje potpunog zdravlja u radu, odmoru i uživanju i 3) svestrano racionalno zadovoljavanje prirodnih potreba.

Tim putem sprovodi se veliki vaspitni uticaj zahvaljujući naučnim rezultatima higijene, one grane medicinske nauke koja ispred svega ima u vidu socijalnu stranu, tj. uslovljenost duhovnog i telesnog razvitka čoveka. Svakako, ovim se ulazi u široku i vrlo značajnu oblast prosvetno-obrazovnog rada, koji se sprovodi kako među mladima, tako isto među odraslima, formiranim ličnostima, ali koje neprestano osećaju potrebu za samoobrazovanjem. Ne sme se zaboraviti — ističe Valenta — da je još Hipokrat, otac medicine, najviše polagao na dejstvo dijetetičkih sredstava: na gimnastiku i odmor; na uživanje čistog vazduha; na podesnu hranu; na brižljivu negu kože.

Nakon četiri godine od pojave prve sveske *Higijene* dr Jovana Valente, u kojoj je za predmet pisanja uzet vazduh, godine 1881. pojavljuje se druga sveska tog dela koja u središte pažnje stavlja hranu. Naslov glasi: *Zasebna higijena — Dijetetika, sveska II, II deo — Hrana*¹³.

Nanovo nastale ratne prilike i posledice drugim srpsko-turskim ratom, onemogućile su da se odmah posle pojave prvog dela *Zasebne higijene*, pristupi štampanju i drugog dela knjige, o hrani. To je učinjeno 1881. god.

Prilikom pisanja *Zasebne higijene — Dijetetike* Valenta je za osnovicu obrade uzeo delo prof. dr J. Ranke-a: *Die Naturkräfte, eine wissenschaftliche Volksbibliothek, II Auflage, 19. Band, Die Ernährung des Menschen (München, 1876)*.¹⁴

Kada je pristupio izradi svog voluminoznog dela Valenta se držao misli: »U našim sadanjim okolnostima, držim, da je od velike važnosti posmatranje i ocena pojedinih jestiva u njihovoj praktičnoj upotrebi; a tu zauzimaju meso, voda, hleb i alkoholna pića prva mesta«¹⁵. Predgovor je napisao sredinom juna 1880. god., a knjiga mu je objavljena već kao bivšem honorarnom profesoru higijene na Velikoj školi naredne godine u Državnoj štampariji u Beogradu.

Osim svog glavnog izvora, navedenog dela J. Ranke-a, profesora Univerziteta u Minhenu, Valenta je koristio i sledeću literaturu: *Die Nahrungsmittel von Ed. Smith, 2 Bände, Leipzig, 1874*; *Die Nahrungsmittel und Ernährung von Dr Scharlrau, Leipzig, 1858*. To su bila glavni dela na nemačkom jeziku. Upotrebio je još pet dela, isto tako na nemačkom jeziku, iz 1861, 1870, 1878 i 1880. godine.

Osim te literature koju je imao pri ruci, Valenta je uzeo za izvore i dela na našem jeziku, i to: *Duvan s pogleda na zdravlje* od dr Đorđa Natoševića (Beograd, 1870), kao i rasprave Sime Lozanića: *Analize beogradskih pijaćih voda i analiza beogradskih bunarskih voda*, što je objavljeno u Glasniku srpskog učenog društva (knj. XLI i XLIII, iz 1875. i 1880. god.)¹⁶.

Kao i u delu od 1877. god., Valenta napominje da je svoj zamašan rad sastavio »po najboljim piscima«, i materiju raspoređuje na pet glava, i to: Glava prva — Mena materije i snage u životu organizma (1—28); Glava druga — Teorija izhrane (28—75); Glava treća — Naša jestiva (75—341) obrađena su u odeljcima: 1) animalna hrana, 2) biljna — vegetativna hrana, 3) anorganska jestiva; alkoholna pića; alkaloidna — narkotična pića. Glava četvrta knjige odnosi se na: Opite ishrane tela. Glava peta odnosi se na Izbor hrane po uzrastu, starosti.

U »Zaključnoj reči« pisac utvrđuje: »Dijetetika daje svakom svoje propise, svoje savete u tom pravcu, da predupredi svako remećenje mene u telu; ako se ipak dogodi tako poremećenje, tj. bolovanje tela — onda, dodaje Valenta, i dijetetika ima jedan jedini savet: tražite što pre pomoć školovanog iskusnog lekara«.

Ulogu ishrane u predupređenju bolesti Valenta posebno ističe; ona treba da zauzme glavno mesto. Pravilna ishrana je presudni činilac za zadovoljan, zdrav i srećan život pojedinca i društvene zajednice.

Za dr Valentu kao pisca prosvetitelja i nastavnika značajno je i karakteristično što svoje poglede i praksu zasniva na prilikama koje vladaju u masi srpskog naroda. U tom pravcu on je i u časopisu »Srpski arhiv za celokupno lekarstvo« jasno ispoljio svoj stav. Zajedno sa vrlo preduzimljivim i plodnim piscem dr Vladanom Đorđevićem, dr Valenta je objavio pitanja za anketni istraživački rad narodne medicine. U tom kestoneru nalazi se 79 grupa pitanja raspoređenih u sedam delova, od kojih na prvi dolazi 14 pitanja; na drugi 17 pitanja; na treći 11; na četvrti 9; na peti 5 pitanja; na šesti deo 1 pitanje i na sedmi deo dolaze 12 pitanja.

Neobično, ali sastavljači tog upitnika ni jednom rečju nisu objasnili cilj i zadatke takve ankete, što možda nije bilo najneophodnije, ali je svakako valjalo dati izvesna bliža uputstva za pravilno korišćenje, pa da skupljači građe o narodnoj medicini što bolje izvrše zadatak.

Na ovom mestu treba primetiti da se u onih 75 »pitanja« upravo nalaze grupe pitanja, često i po 15 u nekoj od njih. Prva grupa tiče se socijalno-ekonomskih prilika ljudi koji su objekt ispitivanja; druga grupa pitanja odnose se na polni život; treća grupa bavi se groznicom i epidemijama. U četvrtoj grupi ima pitanja o umnim poremećenostima — o ludilu a i o praznovericama; u petoj grupi nalaze se pitanja o lečenju nazeba, kašlja, srčanih oboljenja, jektike, unutrašnjih bolesti. U šestoj grupi pitanja nalaze se ona koja se odnose na gorušicu, želudačne bolesti, stomaćne bolesti, proliv, srdobolju, vodne bolesti. I sedmi deo pitanja traži odgovore kako se u narodu leći prišti na prstu, zatim crveni vetar, gnojnice, kila, otečene vene, puščana rana, ujed psa, slomljena kost na ruci ili nozi; lečenje uganuća ruke ili noge u narodu; kakvi su običaji pri smrti i ukopavanju¹⁷.

Pokazano interesovanje dr Jovana Valente u navedenom pravcu delom je prethodilo pojavi njegovih glavnih knjiga kao higijeničara, koji je u svakoj prilici ukazivao da se rezultati nauka iznose savesno, ali uvek imajući pred očima i sve lokalne prilike, tj. običaje i mišljenje, odnosno duh koji vlada u sredini gde treba primeniti higijenske naučne rezultate.

Mada ne potpuno originalna, dela Jovana Valente najviše pisana za nastavne potrebe, čine zapaženi i ozbiljan pokušaj unošenja u našu sredinu najviših naučnih dostignuća koja su dolazila iz Zapadne Evrope.

Napomene:

¹ Stanojević V., *Istorija medicine u Srbiji*, Beograd, 247—248. — Rukopis dela se čuva u Arhivu Srpske akademije nauka i umetnosti u Beogradu, br. 13339. — ² Op. cit., 247. — Ladislav Glesinger u knjizi: *Českoslovačko-južnoslavenske medicinske veze u prošlosti*, Beograd, 1965, 29, baca vrlo sumaran pregled na aktivnost dr Jovana Valente. — ³ Beograd, Državna štamparija, 1864, str. VIII+366+2+5; 19,3×2,6. — ⁴ Op. cit., V. — ⁵ Ibid., VI. — ⁶ Ibid., I. — ⁷ Beograd, 1865, str. 1—85. Knjiga je pisana u popularnom obliku. — ⁸ Beograd, 1877, sveska I, Uvod i Deo I — Vazduh. — ⁹ Op. cit., VII. — ¹⁰ Ibid., V. — ¹¹ Ibid., IX. — ¹² Ibid., 2. — ¹³ Po najboljim piscima sastavio dr Jovan Valenta »bivši honorarni profesor zasebne higijene« na Velikoj školi, Beograd, 1881, XVI+397. — ¹⁴ Dr Jovan Valenta, Zasebna higijena — Dijetetika, sveska II, deo II — Hrana, Beograd, 1881, V. — ¹⁵ Op. cit., VI. — ¹⁶ Ibid., IX. — ¹⁷ Dr Vladan Đorđević i dr Jovan Valenta, Pitanja za skupljače građe »narodnoj medicini«, preštampano iz *Srpskog arhiva za celokupno lekarstvo*, Beograd, 1874, 3, 12.

DR. JOVAN VALENTA, UN DES PREMIERS MEDECINS — ECRIVAINS
ET PROFESSEURS A LA GRANDE ECOLE A BEOGRAD

Vladimir GRUJIĆ

DR. MED. JOVAN VALENTA, TCHEQUE, NÉ A PRAGUE EN 1826 A ÉTÉ AU service de jeune état serbe au siècle dernier. Après ses études secondaires il a fait les études de médecine dans sa ville natale. Les études terminées en 1849, il travailla un certain temps, dans l'Hôpital Général de Prague. Mécontent de la

primauté des Allemands, Valenta vint en Serbie en 1852, où il fut d'abord nommé médecin du département de Jagodina et, ensuite il travailla dans le département de Smederevo. Plus tard il fut le directeur par intérim de l'Hôpital de Beograd. Après s'être adapté à la vie culturelle et sociale de la Serbie il en donna selon son intérêt principal et professionnel, des oeuvres de son domaine. Il y exposa d'une manière populaire les conceptions et les procédés pratiques de la lutte sanitaire.

Pour l'histoire culturelle et en particulier pour l'histoire sanitaire les efforts de Jovan Valenta représentent dans les efforts pour un niveau plus élevé de l'enseignement et de l'éducation. Considérant son activité de ce point de vue nous constatons que son affinité d'hygiéniste qui s'était consacré aux problèmes d'enseignement et d'éducation, l'avait propagateur des soins corporels et spirituels et qu'il a donné sa contribution à la santé de la population. Sa participation au Conseil central de l'éducation fut remarquée. Plusieurs actions des autorités suprêmes de l'enseignement en Serbie avaient trouvé en Jovan Valenta un collaborateur consciencieux et dévoué. Si on tient compte que les réunions du Conseil furent fréquentes et purement honorifiques, sans aucune rétribution, alors l'assiduité de Valenta, ses motifs et ses efforts pour contribuer à la solution des problèmes pédagogiques, surtout ceux de l'enseignement secondaires, sont d'autant plus importants. Il exposait souvent ses réflexions dans la *Prosvetni Glasnik*, organe du Ministère de l'éducation, qui accueillait des avis professionnels et scientifiques partagés afin de cristalliser les conceptions et de frayer la voie à la meilleure pratique scolaire.